RAPPORT

DER

COMMISSIE TOT ONDERZOEK

BETREFFENDE

HET ISRAËLIETISCH GODSDIENST-ONDERWIJS

IN

NEDERLAND,

VAN WEGE

DE MAATSCHAPPIJ TOT NUT DER ISRAELIETEN IN NEDERLAND.

'S GRAVENHAGE,
GEBROEDERS BELINFANTE.

1862.

893.19 M11

Columbia University
in the City of New York

LIBRARY

MAATSCHAPPIJ TOT NUT DER ISRAELIETEN IN NEDERLAND.

RAPPORT

DER

(IN DE ALGEM. VERGADERING VAN DEN 26 AUG. 1860 BENOEMDE)

COMMISSIE TOT ONDERZOEK

VAN:

den tegenwoordigen toestand van het Israëlietisch Godsdienst-Onderwijs in Nederland;

zijne verdiensten;

zijne gebreken, en

de meest geschikte middelen, om die gebreken te verhelpen.

UITGEBRACHT OP LAST VAN DE ALGEMEENE VERGADERING.

'S GRAVENHAGE,

GEBROEDERS BELINFANTE.

1862.

893.19
M11

Snelpersdruk van GEBROEDERS BELINFANTE,
's Gravenhage.

Het hierna volgend rapport over het Israëlietisch Godsdienst-Onderwijs is uitgebragt in de Algemeene Vergadering, op den 3 *Augustus* 1862, *te Amsterdam gehouden.*

De Vergadering heeft begrepen, dat zij omtrent de hoogstbelangrijke onderwerpen, daarin besproken, niet genoeg voorbereid en voorgelicht was, om daaromtrent dadelijk een besluit te nemen, en dat het bovendien wenschelijk was, ook de gevoelens van anderen, vooral van deskundigen, te vernemen, vóór dat tot het nemen van eenige beslissing werd overgegaan.

Het is alzoo met dit tweeledig doel, èn om de leden in de gelegenheid te stellen de zaak nader in gezette overweging te nemen, èn om door de openbaarmaking ook de meening van anderen uit te lokken, dat voorloopig besloten werd om, zonder over de zaak zelve alsnog iets te beslissen,

157072

het rapport te doen drukken en verspreiden, ten einde daarop terug te komen in eene buitengewone Algemeene Vergadering, in den loop van dit jaar te houden.

AMSTERDAM, *den* 1 *September* 1862.

Het Hoofdbestuur:

A. DE PINTO, *President.*

I. TEIXEIRA DE MATTOS, *Secretaris.*

Mijne Heeren!

Het onderzoek, bij deze vragen aan uwe Commissie voorgesteld, betreft gewigtige vraagpunten en raakt teedere onderwerpen. *Onderwijs*, dat krachtige, onfeilbare, eenige middel, waarmede wij de toekomst kunnen voorbereiden, welks inrigting echter moeijelijkheden baart aan de helderste hoofden en werkzaamste geesten. *Godsdienst*, dat algemeene, onloochenbare, onverklaarbare gevoel, dat alle stervelingen bezielt, doch op zoo vele onderscheidene wijzen bezielt, dat het niet eene utopie, maar eene laakbare ongerijmdheid mag heeten, haar in één vorm aan alle aardbewoners te willen opdringen. En over eene aangelegenheid, waarin *twee* zulke krachtige elementen onderling zijn verbonden, zal thans uwe Commissie een oordeel vellen. Het vertrouwen, dat men in haar gesteld heeft, het innige bewustzijn, dat er over de onderwerpelijke quaestie eens een even openhartig als krachtig woord moet worden gesproken, en het besef, dat èn de Maatschappij èn hare Commissie dáár, waar het iets goeds en iets groots geldt, met de hand op het hart, de inspraak van het geweten volgend, de waarheid wil hooren en de waarheid wil verkonden, geeft aan de Commissie den moed, om hare omvangrijke en moeijelijke taak gerustelijk te aanvaarden. Met de krachten, die haar ten dienste stonden, zal men zich tevreden moeten stellen; maar dat hier, in deze ernstige materie, de zucht tot waarheid en de liefde tot ware Godsdienst hebben voorgezeten, daarvan geeft uwe Commissie u de dierste betuiging. Zij haast zich er bij te voegen, dat het oordeel harer leden over alle gewigtige hier geuite meeningen *éénstemmig* is: een morele steun voor haar, en tevens — 't zij zonder aanmatiging gezegd — eene aanbeveling bij u.

I. Het eerste punt, waarover de Commissie verslag moet uitbrengen, is: *de tegenwoordige toestand van het Godsdienst-Onderwijs bij de Israëlieten in Nederland.*

Vóór alles meent zij te moeten doen opmerken, dat zij zich hier, alsook bij de volgende punten, alleen met het *lager onderwijs* zal bezig houden. En dat wel geene eigenmagtige beperking van hare taak hiervan oorzaak is, zal men gereedelijk toegeven, als men bedenkt, dat zoodanig de bedoeling was van eene vroeger door de Maatschappij uitgeschrevene prijsvraag, die den grondslag vormde voor het voorstel, in Augustus 1860 gedaan, en dat zich ook de voorsteller, een van de leden der Commissie, alleen dat gedeelte voor oogen heeft gesteld. Voegt men hierbij, dat de verbinding van het Israëlietisch Hooger- of Theologisch Onderwijs met dit onderzoek twee onderscheidene stoffen te gelijk zou doen behandelen, en dat de bedoelingen der M. t. N. d. I. wel hoofdzakelijk het *volksonderwijs* op het oog hebben, dan blijft er bijna geen twijfel over, of de Commissie moest wel tot de bovenvermelde opvatting komen.

Onder een rapport over den tegenwoordigen toestand van dat lager Godsdienst-Onderwijs heeft men zich natuurlijk geene statistieke uiteenzetting, in tabellen en cijfers vervat, te verbeelden. Wat een algemeene blik op dat onderwijs in Nederland aanbiedt, dat tracht de Commissie hier terug te geven.

a. Inrigtingen voor het lager Godsdienst-Onderwijs zijn in ruim *tachtig* gemeenten des Rijks aanwezig, n.l. scholen, door de Hoofd-Commissie tot de zaken der Israëlieten erkend of gesubsidiëerd, terwijl er in de drie grootste steden des Rijks ook nog private Israël. scholen bestaan. Het aantal is niet gering te schatten. Alleen in zeer enkele *eigenlijke Israël. gemeenten* ontbreekt eene Godsdienstschool; waar zij gemist wordt, is in de zoogenoemde *Kerkgangen* of op die plaatsen, waar zich maar eene enkele familie of een paar Joodsche huisgezinnen ophouden, en waar dus uit den aard der zaak het bestaan eener school niet te verwachten is. (Vgl. *Ned. Isr. Jaarb.*, uitgegeven van wege het Hoofdbestuur der M. t. N. d. Isr. in Nederland,

1849—1852; *Weekbl. v. Isr.*, A°. 5621, n°. 30 en volgg.; *Statistieke Bijdragen*, door L. Borstel).

b. Eene hoofdzaak is het natuurlijk, te bepalen, *waarin* ter zake van de Godsdienst, *onderwijs wordt gegeven.* Hier vooral moet uwe Commissie generaliseren en alleen datgene onder de vakken van lager Godsdienst-onderwijs rangschikken, wat gewoonlijk op de meeste scholen daaronder gebragt wordt. Aldus beschouwd, bestaat het uit de volgende vakken:

1. Hebreeuwsch lezen; 2. Joodsch-Duitsch schrijven; 3. Beginselen der Hebreeuwsche spraakleer; 4. Vertalen van den Pentateuch, de vijf Rollen, de dagelijksche gebeden en dikwijls ook van de historische boeken van den Bijbel of de zoogenaamde „Eerste Profeten"; 5. Raschi's commentaar op den Pentateuch; 6. Bijbelsche geschiedenis, gewoonlijk niet verder dan tot het Salomonisch tijdperk, in geen geval verder dan tot de verwoesting des eersten tempels, en 7. Een oppervlakkig, onvolledig onderrigt in de Ritualia.

c. Van dat onderwijs maken op de gesubsidiëerde of erkende scholen vooral in de grootere gemeenten meerendeels *leerlingen* gebruik, wier ouders tot de mingegoede klasse behooren, terwijl de meer gegoeden bij voorkeur de private inrigtingen bezoeken. Ook nemen vele kinderen van gegoede ouders geen deel aan de lessen op de openbare Godsdienstscholen, maar ontvangen onderrigt van onderwijzers, die hen aan huis bezoeken. Dat er in de laatste jaren ook wel Israëlieten aangetroffen worden, die hunne kinderen geen geregeld of in het geheel geen onderwijs in de Godsdienst doen genieten, is een bedroevend en onheilspellend verschijnsel.

De *leeftijd* der kinderen, die aan het lager Godsdienst-onderwijs deel nemen op scholen, als hier worden bedoeld, is gemiddeld van *zes* tot *dertien* jaar. Hun aantal bedraagt 4000 à 5000, dat van *allen*, die Godsdienst-onderrigt bekomen, bij benadering circa 7000, een bewijs voorzeker, dat te dien aanzien door de Israëlieten hier te lande veel wordt gedaan.

d. Het *onderwijzend personeel*, bestaande uit omstreeks

200 personen, is in aantal voldoende, om behoorlijk in de behoefte der bestaande scholen te voorzien. Klagten over gebrek aan *hoofd-* of *hulp-onderwijzers* komen zelden voor. Die onderwijzers zijn, zoo als zij op het oogenblik bestaan, bijna allen gevormd op het Ned. Isr. Seminarium te Amsterdam, meestal in het bezit van den middelsten rang voor het Godsdienst-, en van den derden rang (volgens de wet van 1806) voor het maatschappelijk onderwijs. Enkelen hebben den graad van *Magid Misné* of dien van *Darsjan* bereikt. Bekrompen is het *salaris*, dat den onderwijzer voor zijne taak wordt toegedacht; in verre weg de meeste gemeenten moet hij allerlei andere kerkelijke ambten in zich vereenigen, om een fatsoenlijk bestaan meester te worden. Hij is tevens *Predikant*, *Voorlezer ter Synagoge*, *Leeraar op eene Chebra en Sjochet*, en moet dus, om praktisch als onderwijzer te slagen, in de uitoefening dier andere vakken *taliter qualiter* bedreven zijn. De vereeniging van al die werkzaamheden in den persoon des onderwijzers is bijna onbegrijpelijk, nu het onderrigt in de vele vakken, die het Godsdienst-onderwijs uitmaken, wel al zijn tijd zal moeten innemen.

e. De *tijd* voor het Godsdienst-onderwijs beschikbaar, is van zelf die, welke door het maatschappelijke open wordt gelaten: de Christelijke Zon- en Feestdagen, de vacantiedagen en de tusschenuren van het dagelijksche onderwijs, als de kinderen, moede en door het lange inademen der schoollucht verslapt, regt op en behoefte aan uitspanning en rust hebben.

f. De *localen* verheffen zich meestal niet boven het middelmatige ten opzigte der vereischte aanwezigheid van licht en lucht. In sommige groote of welvarende gemeenten zijn in den laatsten tijd doelmatige schoollocalen verrezen; in de kleinere of minder voorspoedige is daarop voor als nog weinig kans. Van het regt, om het gebouw van de openbare school der burgerlijke gemeente tot het geven van Godsdienst-onderwijs in de vrije uren, aan te vragen, is tot nog toe, in zoo verre aan uwe Commissie bekend, slechts door het Bestuur van ééne Israëlietische Godsdienstschool gebruik gemaakt.

g. De *schoolmeubelen* zijn meestal gebrekkig. Boeken zijn

meer in groot aantal dan in goede orde of stelselmatig aanwezig. Niet zelden worden Pentateuch-exemplaren aangetroffen, afkomstig uit de drukkerijen van de Engelsche Zendelingsgenootschappen, omdat andere, Joodsch kerkelijke, uitgaven te kostbaar waren. „Waren;" immers de onlangs door Dr. Philipson van Maagdenburg aangevangen onderneming, om goedkoope Bijbels door en voor Israëlieten te verschaffen, is reeds grootendeels geslaagd.

h. Orde en *tucht* schieten, volgens geleverde verslagen, te kort bij hetgeen daaromtrent op de lagere scholen voor het maatschappelijk onderwijs wordt aangetroffen. Is de aangeborene, nationale levendigheid, de zucht tot onrustige bewegingen, de gewoonte van schuddende te bidden of het gebrek aan paedagogische opleiding der onderwijzers hiervan schuld, of werken alle die oorzaken daartoe zamen? Het gebruik, nog op menige school in zwang, om het toezigt of het onderrigt eener lagere klasse tijdelijk aan een verder gevorderden leerling op te dragen, vermeerdert de orde en den eerbied van het gezag geenszins.

i. De *kosten* voor het Godsdienst-onderwijs op de openbare scholen worden bestreden uit de volgende middelen: Rijkssubsidie, uitkeeringen door het Armbestuur der Isr. gemeente verschaft, toelagen van den kant van het Kerkbestuur, offergelden, schoolgelden voor de kinderen der gegoede ouders genoten, en vrijwillige bijdragen.

j. Het *toezigt* op het onderwijs is op elke plaats in handen eener speciale Commissie, meestal echter identisch met het Arm- of Kerkbestuur. *Regtens* komt aan de School-commissie, in de hoofdplaats van het ressort gevestigd, het toezigt over alle de scholen in dat ressort; *werkelijk* doet zich dit regt niet gelden. Gelijk bekend is, staat aan het hoofd van alle scholen in het koningrijk een Hoofd-inspecteur. Aan de verdiensten van den tegenwoordigen titularis, die zijnen moeijelijken post sedert meer dan het vierde eener eeuw met ijver waarneemt, zij hier hulde gebragt. Maar zelfs die ijverige, kundige en practische man levert het bewijs, dat de tijd en de krachten van één persoon niet voldoende zijn,

om een gedurig toezigt op het lager Godsdienst-onderwijs, in zijn tegenwoordigen toestand, te houden. De Commissie doelt hiermede niet op de aanstelling van een Adjunct, den Inspecteur ter zijde gesteld; dit toch is een tijdelijke maatregel, door de hooge jaren van den Inspecteur noodzakelijk geworden. Wat haar voor oogen staat is de omstandigheid, dat de bezoeken van den Inspecteur elkander natuurlijk eerst na lange tusschenpoozen kunnen opvolgen, en om het uitgebreide gebied, dat zij bevatten, niet dan zwakke indrukken op zijn herinneringsvermogen moeten nalaten. De in den tegenwoordigen toestand zoo noodige ressortale inspecteurs ontbreken; slechts *drie* Opper-Rabbijnen, anders volgens het stelsel van het bestaande de natuurlijke opzigters van het Godsdienst-onderwijs, slechts *drie* van alle Opper-Rabbijnen in Nederland zijn in het bezit van den rang van *ressortale inspecteurs.*

II. Bij de beantwoording der tweede vraag: *Welke zijn de verdiensten van het Israëlietisch Godsdienst-onderwijs?* heeft uwe Commissie aldus geoordeeld. Het kan, dacht zij, de bedoeling daarbij niet zijn, die verdiensten op te sommen, die aan *alle* onderwijs en *alle* verspreiding van godsdienstige begrippen gemeen zijn. Geene lofrede op *Onderwijs* moest geleverd worden; maar het *Israëlietisch Godsdienst-onderwijs*, en wel bepaaldelijk het *lager-*, het *volks*-onderwijs, lag in hare eigenaardige waarde der Commissie ter beoordeeling voor. Zonder dus de algemeene verdiensten aan het onderwijs, dat zij hier onderzoekt, te ontzeggen, meent zij de volgende bijzondere, karakteristieke, hoogst merkwaardige, eigendommelijke verdiensten er aan ontdekt te hebben.

Als men toch let op de vakken, waaruit dat onderwijs is zamengesteld, dan moet men erkennen, dat de beoefening der Hebreeuwsche spraakleer, het vertalen van den Pentateuch uit het oorspronkelijke en de kennismaking met een commentator, aan het onderwijs eene literarische kleur geeft, die hare bekoorlijkheden heeft, en zeker gunstig afsteekt bij de dorre kennis van Bijbelteksten, zoo als het Godsdienst-onderwijs van andere gezindten die doet geboren worden.

Het aanleeren eener vreemde taal door personen, die overigens alleen in hunne moedertaal zouden hebben leeren lezen en begrijpen, de inspanning daartoe noodig, breidt den gedachten-cirkel uit en schenkt hun een voorregt boven de onwetenden. Niet zelden is liefhebberij voor studie en wetenschappelijke vorming hierdoor bij Isr. jongelingen opgewekt, wie anders hunne maatschappelijke omgeving tot weinige intellectuële verheffing zou hebben opgevoerd.

Ten andere slingert de beoefening der Hebreeuwsche taal een band om alle Israëlieten op den aardbol. Een vers uit den Bijbel, in het oorspronkelijke geciteerd, kan het wachtwoord zijn tusschen twee belijders van de Mozaïsche godsdienst, die anders door de slagboomen van geographische ligging, staatkundige verdeeling en beschavingstoestand elkander nooit hadden kunnen verstaan of naderen. Doch, hoe belangwekkend dit verschijnsel ook zij, moet Uwe Commissie vragen: is het nog tegenwoordig noodig, ja, is het nog nuttig dat vermogen om elkander te verstaan, dat onzigtbare éénzijn; is het nog noodig of nuttig, dat die roode draad door alle Joden van Oost en West, van Noord en Zuid heen loopt, nu allerwege de emancipatie onzer geloofsgenooten bereikt is, of de pogingen daartoe den besten uitslag beloven? Is dan die omstandigheid, vraagt uwe Commissie met nadruk, van overheerschend belang? Zal daarin de schering en de inslag van het Godsdienst-onderwijs bij de belijders der Mozaïsche geloofsleer moeten bestaan? Het antwoord in de volgende rubriek.

En ook de verdienstelijke eigenschap, in de eerste plaats hier opgenoemd, straalt niet met al dien luister, die in haar de kern en de pit van het Godsdienst-onderwijs zal doen beschouwen. De Hebr. grammatica wordt mechanisch, nog mechanischer als spraakleer gewoonlijk, onderwezen; verder dan de conjugaties brengen 't weinige leerlingen. Het interlineaire vertalen, zonder woordenboek, zonder terugwijzing op het geleerde in de grammatica, verschaft een oppervlakkigen schijn van geleerdheid en bedrevenheid, die bij de minste toepassing uitgevaagd is. De kennismaking met den grooten commentator schept vaak twijfelingen en valsche voorstellingen in jeugdige gemoederen, juist door verschil

van meeningen, door ongezonde exegese, door onnatuurlijke toepassing en door volslagen gemis aan propaedeutische studie. Kortom, de methode, waarop genoemde vakken onderwezen worden, en we durven zeggen, uit den aard der zaak *moeten* onderwezen worden, neemt veel van die verdienste af.

III. Maar zoo zijn wij ongemerkt tot het opnoemen van de *gebreken*, en dus tot het *derde* deel van ons onderzoek genaderd. Die gebreken zijn in de eerste plaats dezulke, die het onderwijs aankleven, beoordeeld naar het standpunt zelf, waarop het zich beweegt, en dus gebreken van *methode*, *uitgestrektheid*, *algemeenheid*, *bruikbaarheid*, enz.

Het onderrigt in de grammatica bepaalt zich tot eene dorre opsomming van vormen; het wezen der taal, eene vergelijking met de moedertaal blijft ten eenenmale achterwege; en wat meer is, uit hoofde van den jeugdigen leeftijd der onderwezenen en ten gevolge van de vorming der onderwijzers is er geen sprake van algemeene Semitische taalstudie, en het is toch van algemeene bekendheid, hoe onvruchtbaar en niets beduidend eene beoefening van het Hebreeuwsch zonder kennis der andere Semitische dialekten steeds geweest is, en vooral in onze dagen blijkt te zijn.

Wat denkt men van de vertalings-methode? Klanken worden van buiten geleerd, woorden of liever zinnen door hun onderling verband, niet om zich zelve, eenigermate en zeer onvoldoende begrepen, zoodat de leerling, die den Pentateuch heeft doorgeworsteld, in andere Bijbelboeken, vooral in die der latere Profeten en Hagiographen, totaal een vreemdeling is. Want van hetgeen men hem niet laat vertalen, leert men hem ook meestal den inhoud niet.

En voor de grammatica bestaat geen stel van gradueel opklimmende leerboekjes, zoodat de onderwijzer dikwijls verlegen staat, welk boek hij zijnen leerlingen in handen moet geven. Over woordenboeken behoeven wij niet te spreken; want de leerlingen, eene vreemde taal aanleerende, zich oefenende, gelijk het heet, in het Hebreeuwsch, leeren niet eens het gebruik er van.

En dat alles wordt onderwezen aan kinderen van *zes* tot

dertien jaren! Zijn de meesten op dien leeftijd geschikt, om eene vreemde taal te beoefenen, om den Bijbel, den Bijbel nog wel in het oorspronkelijke, te lezen, en zich in de bezwaren en oplossingen van een commentaar te verdiepen?

En na het verlaten der school wordt het onvolmaakt geleerde even spoedig geheel verwaarloosd en vergeten als moeijelijk aangeleerd, omdat op de grondslagen ter school gelegd, in het maatschappelijk leven niet kan worden voortgebouwd.

Meisjes laat men in het taal-onderwijs niet deelen; het gevolg is, dat zij dikwijls met den Bijbel in het geheel geen kennis maken. Zal de Commissie behoeven uit te weiden over de volslagene onkunde van tallooze Joodsche vrouwen in zaken, hare Godsdienst betreffende, en het nadeelige daarvan voor de religieuse vorming van het jeugdige geslacht?

Wat de meisjes ook leeren is b. v. de ritualia. Doch het geheele onderrigt daarin is allerwege zeer oppervlakkig. Men leert den naakten vorm, maar zelden den grond, waarop de uitoefening steunt, de Bijbelplaatsen of historische feiten, waaraan zij zich vastknoopen. Het kind blijft onbekend met den oorsprong van het Thoralezen en met het ontstaan onzer gebeden. Geen verband bestaat er voor hem tusschen het verledene en het tegenwoordige.

En toch vordert dat onderwijs in alle die vakken — wij hebben er *zeven* opgeteld — veel tijd. De uren, door het maatschappelijk onderwijs opengelaten, zijn ter naauwernood genoeg, en zijn zeer zeker niet geschikt voor de kinderen. Wat is daarvan het gevolg? De gegoeden, die voor ligchaam en geest hunner kinderen kunnen zorgen, laten hen door een huisonderwijzer eenige uren per week onderwijzen, wat zij in zake van Godsdienst oorbaar en noodzakelijk achten, eene omstandigheid, die min gunstig werkt op de openbare Godsdienstschool en meestal ook schadelijken invloed heeft op hen, die dat privaat-onderrigt ontvangen. Of er ontstaat uit die multipliciteit der vakken en het noodig zijn van veel tijd een ander gebrek: men verbindt aan het Godsdienst-onderwijs het maatschappelijke, — en ziedààr de secteschool.

Maar alle die nadeelen zou men moeten ondergaan, alle

die ongemakken zich laten welgevallen, het gebrekkige pogen te verbeteren, als niet — en hier komt uwe Commissie vrijmoedig met het *hoofdgebrek* voor den dag — het geheele bij ons *zoogenoemde Godsdienst-onderwijs* dien naam ten eenenmale verkeerdelijk droeg. Het is geen onderwijs in onze Godsdienst, dat op die lagere scholen gegeven wordt, maar een gebrekkig onderrigt in taalkunde, een flaauwe zweem van exegese, Bijbelsche geschiedenis, die alleen meêgedeeld, niet toegepast wordt,— *dat* wordt geleerd. Doch de grondbeginselen van Godsdienst in het algemeen, de grondslagen der onze in het bijzonder, de afleiding van leefregels en morele lessen uit de principes der Joodsche Godsdienst, daarvan weinig spoor. En juist dat toch moet de leerling weten, juist daartoe moet het kind gevormd worden. De kennis van het Hebreeuwsch en die van den Bijbel in den grondtekst zijn zeer belangrijke kundigheden, onmisbaar voor den theoloog. Maar voor den leek, den ongeletterde, den particulier? Is het kind godsdienstig geworden door het aanleeren der vreemde letterfiguren, der onbekende vormen, en zelfs door het vertalen van den Pentateuch? De Commissie gaat voorbij de moeijelijkheid voor het kind, om wat het leert vertalen te begrijpen, het onmogelijke, om den geheelen Pentateuch, alle hoofdstukken, het kind in handen te geven. Men denke daarover zoo men wil, maar zeker is het, dat het kind, na den Pentateuch nog zoo dikwerf en nog zoo naauwkeurig te hebben doorvertaald, de Joodsche Godsdienst *niet* kent, volstrekt *niet* kent. Het heeft niet stelselmatig geleerd, wat het moet denken van God, hoe het Hem moet dienen, hoe God de wereld regeert, welke deugden de mensch te beoefenen hebbe, hoe God hem die voorschrijft, wat belooning er voor goede en wat straf er voor slechte daden aanwezig is. Verwonderen wij ons niet, dat personen, van die vorming verstoken, zich tot andere godsdiensten gewend hebben, waar zij zulk een stelsel geheel ontwikkeld en toegepast vonden. En is het niet even gevaarlijk, dat de Joodsche jeugd niet leert, waarin eigenlijk hare Godsdienst van die der andere gezindten verschilt? De afronding der scherpe hoeken van het Protestantisme, die in deze dagen plaats grijpt, doet die onder-

scheidingen voor een ongeoefend oog steeds minder waarneembaar worden. Het Godsdienst-onderwijs moest dit den kinderen duidelijk maken, het doet het niet. Dit is dus almede een hoofdgebrek: het onderwijs, zoo als het thans wordt gegeven, is een gebrekkig *theologisch-literarisch-exegetisch* onderrigt, terwijl het moest zijn: *katechetisch*, *zuiver*, *rein katechetisch*. Voor dat literarisch onderwijs is het plaatselijk toezigt meestal ongenoegzaam; slechts enkele weinige der arm- of kerkbesturen zijn in staat, een examen te houden over de Hebr. spraakleer, het vertalen van den Pentateuch, enz.

En de mate, waarin tegenwoordig naast het *theologisch-literarisch-exegetisch* onderwijs het katechetische wordt beoefend, is al zeer onbeduidend. Het treedt geheel op den achtergrond; uit gewoonte verlangt men algemeen, dat de kinderen maar spoedig leeren vertalen; ook bestaan er bijna geene goede in den kindertoon geschrevene boekjes, waarin de Godsdienstleer wordt voorgedragen; eindelijk ontbreekt ook in de vorming der Godsdienst-onderwijzers zelve het wijsgeerig, het dogmatisch element. Ten gevolge van dit alles verkeert het Israëlietisch Godsdienst-onderwijs in Nederland in een staat van verval, van zorgwekkenden achteruitgang. Alles volgt den ouden sleur. Men leert Hebreeuwsch als in de dagen, toen de Israëliet toch nimmer zijne landtaal zou spreken en schrijven; men verwaarloost het onderrigt in de geloofsgronden als in de dagen, toen er nog eene onafgebrokene traditie van dogmata en ritus in de geïsoleerde Joodsche kringen leefde, en toen men zeker kon zijn, dat vele der kinderen, door eene later voortgezette beoefening van Mischna en Gemara, toch wel eenigermate op de hoogte der Godsdienst zouden komen. Het onderwijs is dan ook meer eene propaedeutica voor theologie, dan wel Godsdienst-onderrigt voor de jeugd en het volk. Wie betreurt het niet, dat het meisje bij hare opvoeding daaronder lijdt? Wanneer zij later, als moeder, geroepen wordt, om de eerste zaden van godsdienst, van deugd, van liefde in de jonge harten harer kinderen te strooijen, moeten haar dan niet de tranen uit de oogen springen, als zij daarvoor niets kan doen dan eenige

gebeden, die zij maar half verstaat, aan hare kleinen voorprevelen, en hun niet met een vasten vinger op God en de Godsdienst als de bronnen van alle deugden kan wijzen? Tot dien betreurenswaardigen, voor de Joodsche Godsdienst gevaarvollen toestand zijn wij in dat onderwijs door een loop van omstandigheden gekomen.

IV. *En wat zal er dus gedaan moeten worden?* Het onderwijs moet gemaakt worden tot wat het nu *niet* is: Godsdienst-Onderwijs. Bij dat Godsdienst-onderwijs voor de jeugd moet men alles achterwege laten wat *geleerd*, *taal-* of *letterkundig* is, behouden, of liever invoeren, wat godsdienstig is. Op de godsdienstscholen voor de jeugd dus afgeschaft alle beoefening van de Hebreeuwsche spraakleer, de vertaling van den Pentateuch en de studie van een commentator, al hetgeen onder een *schijn* van geleerdheid het hoofd van den jeugdigen leerling wel met wat kennis opvult, maar het begrip van Godsdienst voor hem in nevelen hult en hem nimmer een klaar denkbeeld van de Joodsche geloofsleer schenkt.

Daarentegen een onderwijs aangewend, dat de jeugd kennis doet maken met het Godsbegrip van het Jodendom, met de Joodsche grondbeginselen omtrent Gods wereldbestuur, omtrent 's menschen bestemming hier en zijne toekomst na dit leven, in één woord, met de Joodsche dogmata; dat de jeugd tevens in de Godsdienst de bron doet kennen van zedekunde en alle maatschappelijke deugden, en daardoor de ondeelbaarheid der menschelijke braafheid meer en meer doet gevoelen, zoodat het onmogelijk zij, dat er ooit Israëlieten gevonden worden, die stipt zijn in het waarnemen der Godsdienst, gelijk zij die opvatten, terwijl hunne maatschappelijke deugden verre daarbij achterblijven, en die zoodoende als het ware twee personen vormen. De Joodsche jeugd moet ook leeren kennen het eigenaardig standpunt, dat onze Godsdienst inneemt. 't Is immers een onloochenbaar verschijnsel, dat bij de andere Kerkelijke gezindten, in wier midden wij leven, de zuiver monotheïstische rigting hoe langer hoe meer de overhand krijgt, en dat die

Godsdiensten dus ongemerkt, juist omdat zij in het Jodendom haar oorsprong hadden, al meer en meer op het Jodendom zullen beginnen te gelijken in hare algemeene begrippen. Als men dan let op de begeerte van velen, om van de vormen los te worden, en op den toestand van anderen, die er reeds los van zijn; als men dan let op de proselietenmakerij van de orthodox-Protestantsche rigting en hare zendelingen, moeten wij dan de Israëlietische jeugd niet voorzien van die innerlijke kracht, welke een ondoordringbaar schild uitmaakt? En dat schild kan niet anders zijn dan de stelselmatige kennis van de Mozaïsche religie, onderwezen in verband en met terugwijzing op den Bijbel, in verband en met toepassing op het leven, en met aanwijzing van de verschilpunten met andere godsdiensten.

De vakken dus, die volgens uwe Commissie tot het Godsdienst-onderwijs moeten behooren, zijn de volgende:

1. *Hebreeuwsch lezen*, en 2. *Vertalen der dagelijksche gebeden.* Slechts noode neemt uwe Commissie deze beide onderwerpen in haar programma op; slechts noode, als overgangsmaatregel, als onvermijdelijk gevolg van den bestaanden kerkelijken toestand; want zoo lang in de kerk het gebruik zal blijven heerschen, in het Hebreeuwsch te bidden, is het ontegenzeggelijk pligt, dat het Godsdienst-onderwijs den leerlingen de gelegenheid geve, om die gebeden te kunnen lezen en de gewone ook te kunnen begrijpen. 3. *Bijbelsche geschiedenis*, op onderscheidene wijze naar de bevattelijkheid der jeugd, maar vooral ook met toepassing. De strekking der Bijbelsche verhalen, de zedeleer, die er uitstraalt, de deugden van de personen, die er in optreden, de ondeugden van hen, die er in gelaakt worden, dit alles moet den kinderen worden begrijpelijk gemaakt. 4. *Eigenlijk Katechetisch onderwijs*, d. i. onderrigt in de leer der Mozaïsche Godsdienst, waardoor de kinderen een fiksch, een geordend, een gemakkelijk te onthouden, een volkomen begrip eigen worden van de dogmata, die zij als Joden hebben aan te nemen, van de moraal, die het Jodendom predikt, van de vormen, waarin de Joodsche godsdienst wordt uitgeoefend en van de grondslagen dier vormen. Ten gevolge daarvan zal dan ook de

minst opgevoede Jood de zelfstandigheid van zijn geloof tegenover andersdenkenden kunnen handhaven. Aan dat katechetisch onderwijs sluit zich natuurlijk aan: eene expositie van den Bijbel, zijne verdeeling, zijne boeken en zijn inhoud. 5. Ten laatste, de *Geschiedenis van het Jodendom* en van de wijze, waarop het zich na het ophouden van het afzonderlijk volksbestaan, voortdurend, te midden van zoo vele stormen heeft gehandhaafd. Dat onderrigt zal meer dan iets anders geschikt zijn, om den geest van geloofs-eenheid op te wekken, in alle geloofsgenooten broeders te doen zien, den tegenwoordigen staat van ons maatschappelijk en godsdienstig leven te doen kennen, en dus eenigzins begrijpelijk maken, wat daarin ieders taak is, om de volmaking te bereiken.

Wie voor zijne kinderen een geleerd onderrigt verlangt, hij kan hen natuurlijk laten onderwijzen in Hebreeuwsche spraakleer, taal- en letterkunde, op welke wijze en door wien hij wil; maar de zorg voor het Godsdienst-onderwijs der jeugd in het algemeen moet zich niet verder uitstrekken dan tot datgene, waaruit de jeugd kennis van Godsdienst en deugd zal putten, en daarvoor zijn genoemde vakken, naar de meening der Commissie, voldoende.

Rijst bij iemand de tegenwerping, dat het anti-Judaïsch is, de Hebreeuwsche taal uit de godsdienstige of kerkelijke opleiding der jeugdige Israëlieten te doen verdwijnen, uwe Commissie meent daarover niet in een dogmatisch dispuut te moeten treden. Zij zoude kunnen wijzen op gebeden, door de Rabbijnen zelve in de landtaal voorgeschreven, op het gebod wederom der Rabbijnen, om den Pentateuch ook vooral in de vertaling, in den Targoem, te lezen; maar voor dit alles is het hier misschien de plaats niet. Wat uwe Commissie wel moet verklaren is, dat hare innige, welgetoetste overtuiging meêbrengt, dat alleen de methode, die zij voorstelt, de weg is, om Godsdienstzin onder Israël, en de Joodsche Godsdienst te midden der anderen stand te doen houden. En zal die wijze van kennismaking met de geloofsleer, niet veel meer dan eene gebrekkige oefening in het Hebreeuwsch beantwoorden aan het Bijbelsche gezegde: „dat de Godsdienst niet ver van ons

verwijderd, niet iets buiten ons gelegen is, hetwelk wij met veel moeite zouden moeten bemagtigen, maar dat zij ons steeds nabij is en zijn moet, in woorden en daden?"

Om het onderwijs op dien voet te doen plaats hebben, zal ook de vorming der onderwijzers beduidend moeten gewijzigd worden. Bepaaldelijk zal eene geleidelijke beoefening der wijsbegeerte en hare geschiedenis, der theologie in het algemeen en der Joodsche dogma-geschiedenis in het bijzonder, een hoofdbestanddeel van dat hooger-onderwijs moeten worden.

Tot de bevordering van het katechetisch onderrigt en dat in de Bijbelsche geschiedenis, zullen er Nederlandsche, voor en door Nederlandsche Israëlieten bewerkte boekjes noodzakelijk zijn, die aan de vereischten van juistheid, beknoptheid, duidelijkheid, kinderlijken toon en goedkoopen prijs beantwoorden.

Voor het onderwijs in die vakken zal, naar het oordeel der Commissie, voldoende zijn één uur per dag, en op de Christelijke Zon-, Feest- en vacantiedagen twee uren.

Die tijdsbesparing zal belangrijke gevolgen èn voor de onderwijzers èn voor de leerlingen hebben.

Voor de onderwijzers; want zij zullen zich alsdan niet te beklagen hebben over een salaris, ongeëvenredigd aan hunne werkzaamheden, en zij zullen alle gelegenheid hebben, om de andere bezigheden, zonder stoornis voor het onderwijs, waar te nemen. Dat zij tevens als Predikanten en Chebra-leeraars optreden, zal bij de leerlingen de achting voor hen zeer verhoogen, en op beide plaatsen, in kerk en school, zullen meer gelijkluidende klanken, dan tegenwoordig het geval is, van de lippen des leeraars komen.

Voor de leerlingen; want zij zullen de scholen voor maatschappelijk onderwijs kunnen bezoeken, en in één uur van den dag, behoorlijk uitgekozen, niet al te veel vermoeijenis vinden. Dan zullen de gegoeden ook niet schroomen, hunne kinderen in het openbaar Godsdienst-onderwijs te doen deelen, als de tijd daaraan besteed, de vrije uren der kinderen niet al te veel absorbeert en vooral ook als de vakken, waarin dat onder-

wijs bestaat, van echt godsdienstigen, zedelijken en voor het leven bruikbaren aard zijn.

Meisjes zullen dat onderwijs, even als de jongens, kunnen genieten, en hoe heilzaam dit op de Joodsche maatschappij zal werken, springt dadelijk in het oog.

Voor de kinderen zal er ook eene verandering behooren te komen in den leeftijd, gedurende welken zij aan het Godsdienst-onderwijs deel zullen nemen. Het kind zal althans niet zoo vroeg behoeven aan te vangen, maar ook niet zoo vroeg behoeven te eindigen. Ook voor hem of haar, die ouder zijn dan 13 jaar, zal er een voortgezet Godsdienst-onderwijs kunnen bestaan, waarin zij de dogmata der geloofsleer en de geschiedenis des Jodendoms meer grondig, en om zoo te zeggen, meer wijsgeerig zullen leeren kennen. En als er dan maar eenmaal bij een enkele zulk eene krachtige liefde voor de diepe kennis onzer Godsdienst, of voor de geschiedenis onzer vroegere lotgevallen ontstaat, dat hij zich moedig werpt in de armen der Hebr. taalkennis, en òf theoloog, òf historicus, òf grammaticus op dat gebied wordt, dan zal er èn voor het algemeen èn voor dien enkele meer nut gesticht zijn dan nu, nu allen Hebreeuwsch *stamelen*, doch niet *spreken*, en velen over Godsdienst *keuvelen*, maar in gemoede en met de hand op het hart moeten belijden: *„wij kennen haar niet."*

Financiën zouden natuurlijk ligter dan op het oogenblik te vinden zijn, omdat bij minder tijd ook minder kosten zouden wezen, en de meer algemeene deelname, die men zich gerust mag voorstellen, het dragen dier kosten gemakkelijker zou maken. Waar een locaal, of een geschikt locaal ontbrak, zou dan — ook al weêr om den minderen tijd en den beteren vorm — veel eerder gebruik kunnen gemaakt worden van de aanvrage tot toelating op de openbare gemeente-school gedurende de vrije uren.

Het toezigt nu, om den geleerden trant van het onderwijs, voor particulieren zeer moeijelijk, zou dan altijd aan een paar beschaafde gemeenteleden kunnen worden opgedragen.

Waar Opper-Rabbijnen mogten zijn gevestigd, zou de Commissie meenen, dat hun uit den aard der zaak het toezigt op het Godsdienst-onderwijs competeert. 't Spreekt van zelf, dat de

Commissie dit bedoelt, wanneer en voor zoo verre de Opper-Rabbijnen *dit* Godsdienst-onderwijs aannemelijk vinden. In dat geval zou de Commissie er zelfs voor zijn, op plaatsen, waar het mogelijk is, het voortgezette Godsdienst-onderwijs aan de Opper-Rabbijnen zelve op te dragen.

Het afleggen van eene plegtige geloofsbelijdenis in handen van den Opper-Rabbijn van het ressort zou almede als opwekkend middel tot stichting, en als een vorm tot herinnering gunstig op het gemoed en het volgend leven der jeugdige Israëlieten van beide seksen kunnen werken.

Na aldus hare denkbeelden over eene verbetering van het Godsdienst-onderwijs te hebben blootgelegd, moet uwe Commissie nog antwoorden op de vraag: *wat kan de Maatschappij tot Nut der Israëlieten hiervoor doen*? Direct kan zij natuurlijk niets doen; veel echter indirect. Hare leden, geroepen om in gemeenten, of in ressorten, of misschien nog algemeener hunne stem over het Godsdienst-onderwijs uit te brengen, of om het mede te besturen, kunnen natuurlijk het ontstaan der hier bedoelde rigting in de hand werken. De Maatschappij zelve kan door prijsvragen of op andere wijze van geldelijke ondersteuning het schrijven bevorderen van boekjes, die voor het Godsdienst-onderwijs noodig zijn, en wier lezing en verspreiding, alsook het gebruik, dat er bij private lessen van zal gemaakt worden, de goede strekking er van zullen bekend doen worden, en de verdiensten van een Godsdienst-onderwijs van dien aard ook voor hen, die het betwijfelen zullen, duidelijk maken. De Maatschappij kan met dat doel fondsen stichten, bestemd voor de kosten van het zamenstellen, drukken, verspreiden, en wel goedkoop verspreiden van dergelijke boekjes. Op dezelfde wijze zal het hier voorgestelde doel ook in de hand gewerkt worden, als er gezorgd wordt, dat men voortga met die deelen des Bijbels, die nog niet door en voor Israëlieten eene Nederlandsche vertaling hebben ondergaan, goed te vertalen en goedkoop te verspreiden. Eindelijk stelt uwe Commissie voor, om de denkbeelden in dit verslag geopperd zoo veel mogelijk openbaar te maken, en er telkens, waar dit oorbaar wordt geacht, op terug te komen. Het publiek, het groote publiek, zal

zich aan die nieuwigheden *moeten* gewennen, door ze dikwerf te hooren verkondigen; bij velen zullen de hier geuite principes een weêrklank vinden in eigene denkbeelden, die zeer velen misschien nog nimmer tot klaarheid hadden gebragt, en die zij alsdan beter zullen bevatten. En de tegenstanders wie schroomt in de 19e eeuw uit vrees voor tegenstand openbaarheid! O ja, mogt er tegenstand, mogt er verzet komen, het zou een teeken van leven zijn. Met ongeduld ziet uwe Commissie dien grooten strijd te gemoet, want een strijd zal het wezen, gelijk er zoo vaak gevoerd is, en dien wij hier niet zullen karakteriseren. *Aan de zijde der waarheid blijft de overwinning in de toekomst.* Maar die strijd moet beginnen; wij zijn voor 't oogenblik op het terrein van Godsdienst-onderwijs bij andere gezindten ten achteren. Laat ons opstaan, om het verlorene te herwinnen. En dat kan. Wij hebben gezien, dat de Israëlieten in de eerste halve eeuw hunner emancipatie het werk van vele eeuwen hebben afgedaan, dat zij in kunsten en wetenschappen een onbegrijpelijk hoogen rang hebben ingenomen, en onvergankelijke waarborgen voor altoosdurende gelijkstelling hebben gelegd. Maar ééne zaak verwijt men ons: *de Israëlieten zijn niet godsdienstig* (zegt men), *zij zijn òf vormelijke orthodoxen*, en die respecteert men, òf zoogenaamde *liberalen*, *onverschilligen*, *nihilisten*. En dat verwijt is, helaas! niet ongegrond. Waaraan is die ramp echter toe te schrijven? Hoofdzakelijk aan den tegenwoordigen toestand van het Godsdienst-onderwijs. Wie Jood blijft, in den orthodoxen zin, klemt zich aan de vormen vast, maar kent vaak de kracht niet dier vormen; hij verheugt zich met eene doode navolging en begrijpt veeltijds niet den levenden en levenwekkenden, eenvoudigen geest zijner Godsdienst. Natuurlijk spreken wij hier niet van den geleerde, maar van de massa. En zoodra hij het orthodoxe stelsel laat varen, hangt hij geheel in de lucht, want het wezen der zaken heeft hij nooit geleerd, de gronden zijner Godsdienst zijn hem onbekend gebleven, al heeft hij nog zoo veel Thora, Raschi, Mischna en Thalmud leeren vertalen en opzeggen. Dat gebrekkig onderwijs is de worm, die aan het heden-

daagsche Jodendom hier te lande knaagt. Wat eene zelfvoldoening zou het zijn, als de Maatschappij slechts iets mogt kunnen bijdragen tot wegruiming van dat kwaad!

Hiermede meent de Commissie, voor zoo verre hare krachten, hare middelen, de tijd en de grenzen aan een rapport verbonden, het haar toelieten, de gestelde vragen te hebben beantwoord. Openhartig en onbeschroomd vervulde zij die taak in het belang der waarheid, des Jodendoms, der Joodsche Godsdienst. Zij heeft overtuiging, hare levendige, innige, heilige overtuiging uitgesproken in het bewustzijn, hoe edel het is, waren Godsdienstzin door aanwijzing van gebreken en geneesmiddelen te helpen bevorderen. Elke tegenspraak, mits op liefde tot en kennis van de zaak steunende, elke wederlegging, mits bedaard en ernstig, zal zij gaarne ontvangen, omdat haar doel waarheid en niets dan waarheid is. Maar zij zal afwijzen elk ligtvaardig oordeel, en kalm blijven bij ieder hartstogtelijk veroordeelen van haren arbeid en bij elk verketteren van hetgeen zij ter goeder trouw en geleid door hare overtuiging heeft gemeend te moeten voorstellen en bespreken in den geest der Maatschappij, die steeds voor oogen houdt: het nut, het ware, het goede voor de Israëlieten in Nederland.

Gedaan te Leyden, ter vergadering der Commissie, den 21 Julij 1862.

De Commissie voornoemd:

Mr. J. E. Goudsmit.

S. J. Moscoviter.

Mr. L. de Hartog.

L. Borstel.

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
0040267920

